

Płazy i gady

Miedzynarodowa Komisja Ochrony Odrzy przed Zanieczyszczeniem
International Commission for the Protection of the Odra against Pollution
Miedzynarodna komisja pro ochranu Odrzy przed znechtsenim

Odra jakiej nie znacie

Płazy i gady 4

Żółw błotny

Emys orbicularis

Fot. Tomasz Łukaszewicz

Płazy i gady 4

Odra jakiej nie znacie

Jaszczurka zwinka

Lacerta agilis

Fot. Rajmund Kawik

Zaskroniec zwyczajny

Natrix natrix

Fot. Konrad Kulawik

Rzekotka drzewna

Hyla arborea

Fot. Krzysztof Kluger

Kumak nizinny

Bombina bombina

Fot. Łukasz Siudziński

Żmija zygzakowata

Vipera berus

Fot. Krzysztof Kluger

Padalec zwyczajny

Anguis fragilis

Fot. Łukasz Siudziński

Żaba

moczarowa

Rana arvalis

Fot. Łukasz Siudziński

Ropucha szara

Bufo bufo

Fot. Mateusz Sowiński

Traszka zwyczajna

Lissotriton vulgaris

Fot. Łukasz Siudziński

Drodzy Miłośnicy Przyrody, Drogie Dzieci,

W Wasze ręce oddajemy broszurkę Międzynarodowej Komisji Ochrony Odry przed Zanieczyszczeniem pt. „Płazy i gady”. Jesteśmy organizacją międzynarodową, działającą na terenie Polski, Czech i Niemiec, zajmującą się ochroną wód. Wspólnie dbamy o to, aby rzeki i jeziora były czyste i służyły zarówno ich mieszkańcom, jak i ludziom. W tej edycji pragniemy przybliżyć Wam niektóre gatunki płazów i gadów żyjących nad rzeką Odrą, ich zwyczaje oraz zachowanie.

Gorąco zachęcamy do zapoznania się z treścią i kolorowymi fotografiami niniejszej broszurki, która jest czwartą z opracowanej przez nas serii o faunie i florze w dorzeczu Odry – „Odra jakiej nie znacie”.

Życzymy przyjemnej lektury

MKOOOpZ

Żółw błotny *Emys orbicularis*

GADY

Żółwie pojawiły się na świecie 200 milionów lat temu. Swoją długowieczność zawdzięczają pancerzowi z rogowych tarczek, który chroni je przed drapieżnikami. W **dorzeczu** Odry występuje żółw błotny, zamieszkujący płytkie zbiorniki wodne o silnie zarosniętych brzegach i mulistym dnie. Większość życia spędza w wodzie. Na ląd wychodzi tylko po to, aby złożyć jaja lub wygrzać się na słońcu. Oddycha powietrzem atmosferycznym przy pomocy płuc, dlatego pod wodą może pozostawać najwyżej godzinę. Ma bardzo dobrze rozwinięty węch i wzrok, za to całkowicie pozbawiony jest słuchu. Trudno go spotkać w naturze, gdyż prowadzi płochliwy i skryty tryb życia. Żółwia błotnego rozpoznamy po żółtych plamkach widocznych zarówno na pancerzu, jak i na skórze. Jego ofiarą padają małe zwierzęta wodne, choć nie pogardzi też padliną. Z powodu braku zębów chwytą zdobycz szczękami i rozrywa pazurami. Należy do zwierząt **zmienneocieplnych**, które zimę spędzają zagrzebane w mule na dnie zbiornika wodnego. Poprzez osuszanie i zagospodarowywanie terenów podmokłych zanika naturalne środowisko życia żółwia błotnego, a on sam zagrożony jest wyginieciem.

Jaszczurka zwinka *Lacerta agilis*

GADY

Zwinka ma dużą głowę, zaokrąglony pysk i długi ogon. Całe ciało gada pokrywają łuski. Dzięki silnym kończynom z ostrymi pazurkami szybko i zwinnie porusza się na lądzie. Wyglądem przypomina swoich przodków – dinozaury, choć dorasta zaledwie do 25 cm długości. W przeciwieństwie do żółwia błotnego jest gadem często spotykanym w dorzeczu Odry. Na zwinkę natknijemy się w miejscach suchych i dobrze nasłonecznionych: na łące, w ogródku lub w lesie sosnowym. Temperatura ciała gada zależy od temperatury otoczenia. Rankiem jaszczurka wygrzewa się na słońcu, aby wyruszyć na polowanie po uzyskaniu odpowiedniej porcji energii. Na pożywienie zwinki składają się głównie pająki, chrząszcze, muchy, szarańczaki, motyle, ślimaki oraz dżdżownice. Zwinki są **jajorodne**. W okresie godowym łatwo odróżnimy samca od samicy. Samica pozostaje szara, a samiec przybiera barwę soczyscie zielonkawą. Jaszczurka zwinka całe życie spędza w obrębie małego terytorium. W razie niebezpieczeństwa kryje się w norach gryzoni, między kamieniami lub korzeniami. Przed napastnikiem potrafi obronić się w zaskakujący sposób – nagle odrzuca swój ogon, jako łup, którym zadowala się drapieżca. Z czasem ogon ten częściowo odrasta.

Zaskroniec zwyczajny *Natrix natrix*

GADY

Zaskronca łatwo rozpoznamy po dwóch żółtych plamach z tyłu głowy. Jego ubarwienie jest zmienne: brunatne, szare, oliwkowe, a nawet czarne. Ciało o długości ok. 100 cm pokrywają drobne, chropowate łuski. W ciągu roku zaskroniec wielokrotnie zrzuca starą wylinkę. Żywi się głównie żabami, które łapie w szeroko otwartą paszczę i polyka w całości. Doskonale pływa i nurkuje, przez co bywa nazywany węzem wodnym. Spotkamy go na mocno porośniętym brzegu rzeki, jeziora lub oczka wodnego. Czasem pojawia się w przydomowych ogródkach. Nie należy się go obawiać, gdyż jest całkowicie niegroźny. W momencie zagrożenia korzysta ze swoich „aktorskich zdolności”. Potrafi pozorować atak, przeraźliwie szycząc i unosząc głowę jak kobra. Ewentualnie stara się przestraszyć przeciwnika poprzez nagle zwrócenie pokarmu lub wydzielenie cuchnącej substancji z gruczołów odbytowych. Gdy wszystkie te zabiegi zawiodą, udaje martwego. Jaja zaskronca są miękkie i kuliste. Samica składa je w miejscach wilgotnych, bogatych w szcztaki roślin (kompost, nawóz zwierzęcy, sterta butwiejących liści). Wykorzystuje proces gnicia roślin, podczas którego wydziela się ciepło ogrzewające jaja. Zagrożeniem dla zaskronców są środki ochrony roślin, w szczególności **herbicydy**, stosowane w miejscach ich występowania, a także zanieczyszczanie zbiorników wodnych i lasów.

Rzekotka drzewna *Hyla arborea*

PŁAZY

Rzekotka prowadzi nadrzewny tryb życia. Jest ciepłolubna. Najczęściej wygrzewa się na gałęzkach oraz liściach krzewów i drzew. Szczególnie chętnie przebywa na leszczynie, malinie i jeżynie. Drobne ciało rzekotki przypomina kształtem liść, dlatego trudno ją dostrzec w naturze. Zwykle jest trawiastozielona, choć potrafi zmieniać kolor skóry jak kameleon. Zmiana barwy od jasnożółtej do prawie czarnej zajmuje jej zaledwie 20 minut i jest zależna od otoczenia, warunków zewnętrznych, a nawet wilgotności. Przed drapieżnikami chroni ją doskonały kamuflaż oraz silny jad, produkowany w gruczołach skórnych. Długie kończyny tyłne umożliwiają skoki na znaczną odległość, zaś palce, wyposażone w lepkie **przylgi**, pomagają utrzymać się na liściach nawet przy silnym wietrze. Poluje zwykle na drobne owady i pająki. Podczas ataku wystrzeliwuje z jamy ustnej język pokryty klejącą wydzieliną, do której przykleja się ofiara. Charakterystyczny jest dźwięk, jaki wydaje zwierze. W odróżnieniu od innych żab rzekotki nie rechoczą, ani nie kumkają, ale trajkoczą. Przypomina to dźwięk bardzo głośnej grzechotki. Rzekotka drzewna jest zagrożona wymarciem, dlatego zaleca się ochronę jej miejsc rozrodu – niewielkich zbiorników wodnych porośniętych obficie roślinnością szuwarową.

Kumak nizinny *Bombina bombina*

PŁAZY

Ubarwienie grzbietu kumaka nizinnego jest niepozorne, przeważnie szarobrązowe lub oliwkowe. Z brodawkami na grzbiecie przypomina grudki błota albo kiszony ogórek. W tych brodawkach znajduje się jad, który stanowi przykrą niespodziankę dla każdego, kto spróbuje go zjeść lub złapać. Zaniepokojony kumak szybko przewraca się na grzbiet i nieruchomieje, prezentując nam jaskrawy brzuch w czerwone plamy. Barwy te mają zniechęcić drapieżnika do ataku oraz informować, że jest trujący. Kumak większość czasu spędza w wodzie. Jako płaz ciepłolubny zasiedla płytkie zbiorniki, w których woda szybko się nagrzewa – najlepiej czuje się w temperaturach od 17 do 25°C. Odżywia się praktycznie wszystkimi małymi zwierzętami, które może połknąć. Na wiosnę przystępuje do godów. Samce przywabiają samice donośnym kumkaniem, które słychać z odległości kilku kilometrów. W czasie wydawania dźwięków nadymają całe ciało, przez co wyglądają jak pływające baloniki. Jako gatunek cenny przyrodniczo kumak nizinny został włączony do programu **Natura 2000**. Obecnie zaleca się tworzenie nowych zbiorników wodnych oraz obejmowanie ochroną naturalnych miejsc występowania kumaka nizinnego.

Natura 2000 sieć obszarów chronionych tworzonych w celu zachowania cennych przyrodniczo obszarów oraz gatunków roślin i zwierząt, które zagrożone są wyginieciem w skali całej Europy

Żmija zygzakowata *Vipera berus*

GADY

Żmiję rozpoznamy po ciemnym zygzaku, tzw. wstędze kainowej zdobiącej grzbiet ciała oraz sercowatej głowie. Dzięki dużej różnorodności kolorystycznej, łatwo kamufluje się w środowisku. Lubi wygrzewać się na słońcu. Spotkamy ją na łąkach, bagniskach, torfowiskach lub w lasach. Jest bardzo pożyteczna, gdyż tępi uciążliwe dla człowieka gryzonie. Oko żmii ma charakterystyczną pionową **żrenicę**, co wyróżnia ją spośród innych węży i nadaje złowrogi wygląd. Ciało jest masywne, pokryte drobnymi łuskami. Gad porusza się ociężale, za to atakuje błyskawicznie. Elastyczne odchwytania tego typu zdobywcy. Ofiarę tropi, podobnie jak węże, wyłapując cząsteczki zapachowe językiem. Nie ma jadu, więc swą zdobycz musi natychmiast po schwytaniu połknąć. Ze względu na powolny i niezdarny sposób poruszania się często sam pada ofiarą ptaków drapieżnych, lisów, borsuków i jeży. Na zimę szuka schronienia w norkach, stertach liści lub w spróchniałych pniach drzew. Jest **jajożyworodny**. Małe padalce od momentu opuszczenia osłon jajowych są samodzielne i zdolne do zdobywania pożywienia.

Padalec zwyczajny *Anguis fragilis*

GADY

Padalec zwyczajny to beznoga forma jaszczurki, której strategia obronna polega na upodobnieniu się wyglądem do węża. Padalca od węża odróżnimy po zaokrąglonym pysku, braku przewężenia szyjnego i ruchomych powiekach. W momencie zagrożenia, odrzuca ogon, tak jak to czynią jaszczurki. Długość ciała nie przekracza 50 cm. Powierzchnię ciała pokrywają małe, owalne łuski. Ubarwienie jest zmienne od brązowego, przez popielate, aż po turkusowe. Lubi tereny wilgotne i zacienione. Prowadzi skryty tryb życia. W ciągu dnia ukrywa się pod mchem lub liśćmi. O zmierzchu i nocą staje się aktywny, wtedy zaczyna polować. Jest dla nas pożyteczny, gdyż gustuje w ślimakach pasożytujących na warzywach i kwiatach ogrodowych. Jego ostre, zagięte do tyłu zęby są specjalnie przystosowane do chwytania tego typu zdobyczy. Ofiarę tropi, podobnie jak węże, wyłapując cząsteczki zapachowe językiem. Nie ma jadu, więc swą zdobycz musi natychmiast po schwytaniu połknąć. Ze względu na powolny i niezdarny sposób poruszania się często sam pada ofiarą ptaków drapieżnych, lisów, borsuków i jeży. Na zimę szuka schronienia w norkach, stertach liści lub w spróchniałych pniach drzew. Jest **jajożyworodny**. Małe padalce od momentu opuszczenia osłon jajowych są samodzielne i zdolne do zdobywania pożywienia.

zwierzęta jajożyworodne zwierzęta, u których rozwój zapłodnionych jaj zachodzi w organizmie samicy; młode rozwijają osłone jajową tuż przed „urodzeniem” lub bezpośrednio po zniesieniu jaja

Żaba moczarowa *Rana arvalis*

PŁAZY

Żaba moczarowa należy do żab brunatnych, których grzbiet i boki mają odcienie brązu z ciemnymi plamami. Na tylnych kończynach, spiętych błoną pławną, występują poprzeczne prążki. Skóra jest cienka, wilgotna i gładka. Ten drobny płaz dorasta maksymalnie do 8 cm. Zamieszkuje lasy, podmokłe łąki i torfowiska. Cykl życiowy obejmuje trzy etapy: odtręwienie zimowe, gody i okres aktywny. Zimowanie trwa 6 miesięcy, podczas których żaba ukrywa się pod stertami gałęzi, ściółką lub w norze. W kwietniu rozpoczyna się pora godowa. Wówczas samce przybierają niebieską barwę, tak charakterystyczną dla tego gatunku. W poszukiwaniu samic pływają aktywnie po zbiorniku wodnym, który wydłga wtedy jak falującą modra łąka. Samica składa **skrzek** w postaci kulistych pakietów. **Zapłodnienie** jest **zewnętrzne**. Z jaj rozwijają się brązowe kijanki, które w przeciągu trzech miesięcy ulegają przeobrażeniu w postać dorosłą. Żaba moczarowa jest wyjątkowo płochliwa. Do rozrodu wybiera zbiorniki i zacienione, położone w lasach lub oddzielone od brzegu szerokim pasem szuwar. Szuwary tworzą barierę termiczną i ochronną przed drapieżnikami. Po zakończeniu godów rozpoczyna się okres aktywny. Żaba moczarowa prowadzi wówczas wybitnie lądowy tryb życia, poluje na bezkręgowce lub wygrzewa się w słońcu.

skrzek jaja płazów składane do wody w galaretowatej osłone

zapłodnienie zewnętrzne do zapłodnienia jaja dochodzi poza organizmem samicy, najczęściej w wodzie

Ropucha szara *Bufo bufo*

PŁAZY

Ropucha zamieszkuje środowisko w bliskim sąsiedztwie człowieka. Jest naszym sprzymierzeńcem w walce ze szkodnikami ogrodowymi. Jej łupem padają owady i ich larwy, nie gardzi też nagimi ślimakami. Jako płaz typowo lądowy wchodzi do wody jedynie w czasie rozrodu. W dzień przebywa zwykle w ukryciu, na żer wyrusza zaś po zmroku. Dzięki dobrej orientacji w przestrzeni zawsze powraca do swojej kryjówki. Jest duża i ociężała, dlatego nie skacze, lecz powoli kroczy. Grzbiet ropuchy jest chropowaty, pokryty licznymi brodawkami. Z tyłu głowy znajdują się gruczoły jadowe. Na jad odporny jest zaskroniec, który potrafi płaza połknąć w całości. Ropucha wykształciła mechanizm obronny – nadyma całe ciało tak, aby gad nie był wstanie jej połknąć i musiał ją wypłuć. Groźnym pasożytem ropuchy szarej jest mucha ropusznica, która składa jaja w nozdrzach lub skórze płaza. Jej larwy stopniowo wydają ciało gospodarza, doprowadzając do jego śmierci. Dla ropuch niebezpieczne są również wędrówki do miejsc rozrodu – giną wówczas masowo pod kołami aut. Korzystne jest tworzenie **korytarzy ekologicznych**, które pozwoliłyby na bezpieczną wędrówkę płazów oraz umożliwiły kontaktowanie się osobników różnych **populacji**.

korytarze ekologiczne pas roślinności umożliwiający przemieszczanie się roślin i zwierząt pomiędzy oddalonymi od siebie kompleksami przyrody

populacja grupa osobników tego samego gatunku, zamieszkująca określony obszar

Traszka zwyczajna *Lissotriton vulgaris*

PŁAZY

Traszka jest przedstawicielem płazów ogoniastych o delikatnym i opływowym ciele. Trudno zaobserwować zaskę w naturalnym środowisku ze względu na jej niewielkie rozmiary, niepozorne ubarwienie, a przede wszystkim nocny tryb życia. Jest gatunkiem powszechnie występującym i łatwo przystosowującym się do warunków środowiska. Zasiada zarówno podmokłe łąki, torfowiska, jak i suchsze wrzosowiska i lasy. Jako **zwierze synantropijne** chętnie przebywa w pobliżu siedzib ludzkich. Ze snu zimowego budzi się z początkiem **marca**, gdy tylko temperatura wzrośnie powyżej 6°C, po czym przystępuje do godów. Aby przypodobać się samicy, samiec przybiera intensywne barwy oraz wykonuje skomplikowany „taniec godowy”. Charakterystycznym elementem szaty godowej samca jest grzebień falisty, którego wysokość dochodzi do 10 mm. Samica składa pojedynczo ok. 200 jaj, które zawija w liście roślin wodnych, tak aby uchronić je przed drapieżnikami. Po zakończeniu godów traszki wychodzą na ląd, po którym poruszają się dość wolno. Nie są w stanie uciec drapieżnikom. Wówczas ich jedyną obronę stanowią skórne gruczoły jadowe, które wytwarzają gorzką wydzielinę o silnym zapachu stęchlizny. Traszki żywią się bezkręgowcami i drobnymi płazami.

gatunek synantropijny gatunek zwierzęcia lub rośliny, który przystosował się do życia w najbliższym otoczeniu człowieka